

B 57837

B 57837

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

35

VÖRÖS LÁSZLÓ
AZ „ÚJ HIT” MOTÍVUM TARTALMA
JUHÁSZ GYULÁNÁL

SZEGED
1963

AZ „ÚJ HIT” MOTÍVUM TARTALMA JUHÁSZ GYULÁNÁL

Juhász Gyula forradalmiságának ellentmondásai közt fontos szerepet játszott a költő sajátos *új hit* eszméje. A polgári radikális nézetek, erőszaktól irtózó humanizmus, gondolkodásának egyes nacionalista elemei mellett ez volt az a tényező — mint vallásosságának vetülete —, amely leginkább közrejátszott forradalomhoz való viszonyának kettősségében.

Az *új hit* motívuma először 1918 nyarán bukkan fel Juhásznál, majd 1919 első napjától kezdve éveken át egyik legtöbbször használt kifejezése lesz. Az első, amit meg kell állapítani róla, hogy nincs egységes jelentése, más és más összefüggésben különböző tartalmat jelöl: bolsevizmust, szocializmust, művészetet, az emberi szolidaritás eszméjét stb. Ebben az elég tág fogalomban csak úgy igazodhatunk el, ha nem különféle jelentéseiből kiindulva közelítünk hozzá, hanem fordítva: magából az *új hit* eszméjének alapvető jelentéséből magyarázzuk meg Juhásznál adódó eltérő értelmezéseit, tartalmait.

Kétségtelen, hogy az *új hit* Juhász gondolatvilágában a társadalmi változás, új, jobb, igazságosabb társadalmi rend megvalósításába vetett hitet jelenti. *A fogalom tartalma aszerint változik, hogy mi az az osztály, ideológia, egyszóval társadalmi erő, amelytől ezt a megvalósítást várja. Ennélfogva az új hit motívum tartalmának alakulása pontosan egybeesik politikai nézeteinek változásával.*

1919. c. cikkében foglalkozik először részletesen ezzel a gondolattal: „Igen, új vallás kezdődik itt, amelyet lövészárkok mélyéből hozott föl a nap fényére a szenvedő ember... Az új vallás, mint minden vallás, az egész emberiséghez akar és fog szólni. Most még talán nincs itt a Messiása, talán, ha megszületett, alomban, barmok között fekszik vagy föl nem ismerve jár-kel a tömegben, de prófétái már erősen jelentkeznek és prédikálnak. Az egyiket, ugyebár, Wilsonnak hívják, a másikat Leninnek...”¹

Az új hit szülője tehát a társadalmi igazságtalanság, háborús szenvedés, ezért az elnyomottak vallása. De tartalma még meghatározatlan, mint ahogy nem konkretizálódott ekkor Juhász előtt a döntés Wilson és Lenin között politikai nézeteiben sem. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy már Lenint is számításba veszi. Akárcsak néhány hét múlva *Az európai kultúra válsága* c. írásában. Juhász itt kifejti, hogy a kapitalizmus hitetlen világát most egy hívó világnézet, egy új hit, a bolsevizmus akarja megdönteni. Az a bolsevizmus, amelynek nemzeti és vallási alapgondolata van. A vallási „tulajdonképpen

¹ Juhász Gyula: 1919. Örökség 1. köt. 131. l.

Tolsztoj tanítása... Az egyház helyébe az eredeti kereszténységet, annak kommunizmusával... téve. De erőszak nélkül, mert az erőszak sem az egyén, sem a szociális közösség erkölcsében nem találhat szankciót.² Ezért kerül el-lentmondásba a bolsevizmus a maga erőszakos módszerei miatt saját szellemi apjával, Tolsztojjal, és ebben van tragikus tévedése. De hogy a bolsevizmus terjedését meg lehessen akadályozni, ahhoz egy hasonló „erejű és meggyőző-désű, egy vele egyenlő frissességű mentalitás kell, új hit, európai és egyetemes, új kultúra, tiszta és általános, új morál, emberi és mélységes...”³

Az új hit itt két irányzatot jelöl: a bolsevizmust és egy meghatározatlan másikat. (Ebből is jól kivehető Juhász fokozatos közeledése a bolsevizmus el-fogadása felé. Az 1919 c. írás még konkrét ellenpólusát jelölte meg a bolseviz-musnak, a wilsonizmust. Itt már csak egy ködös, inkább óhajszzerű, mint reáli-san létező irányzatot tud vele szembeállítani.) Ez a meghatározatlan másik azonban — még ha a bolsevizmus ellen kellene is felhasználni — nem sokban különbözik tőle. Csak annyiban, hogy „tiszta, emberi morál”, vagyis nem al-kalmaz erőszakot. Ez a cikk szépen mutatja, hogy Juhászt ekkor már csak ez az egy lépés választotta el a bolsevizmus elfogadásától (figyelembe kell venni természetesen, hogy mennyire tévesen értelmezte azt!). Ez érthető is, hiszen más ekkori írásaiban Juhász is ugyanazt a tolsztoji „eredeti kereszténységet” hirdette, mint — szerinte — a bolsevizmus: „Amilyen veszedelmes lehet a születő új világ vajúdásaiban a feudális főpapi hatalom és uralom ellenbábasága, annyira hasznos szolgálatot tehet társadalmi, erkölcsi és kulturális téren az alsópapság demokratikus forradalma, az evangéliumi szeretet vallásának az emberi szolidaritás alapján álló hirdetése, a valódi hit, amely nem gazdasági kizsákmányolás és felekezeti türelmetlenség talajából fakad, hanem krisztusi lélekből, amely forradalmi erővel és hévvel áll az elnyomottak, a szenvedők, az üldözöttek, a tiszta szívűek és jó szándékúak pártjára, és ugyancsak krisztusi szent haraggal és fölháborodással suhogtatja meg ostorát a szellemi, erkölcsi és társadalmi kufárok... fölött!”⁴

Tolsztojanizmusa az a döntő pont, ami még visszatartja. Még február 16-án is így ír: „...a bolsevizmus Oroszországban az orosz néplelek mélyén szunnyadó vallásos erők erőszakos társadalmi fölriadása, megmozdulása és kirobbanása volt. Dosztojevszkij és Tolsztoj igéinek véres tettere váltása, az őskeresztény kommunista evangéliumnak terrorral való rákényszerítése a szarmata puszták fiaira.”⁵

Ahogy radikalizálódnak politikai nézetei, úgy omlik le ez az utolsó aka-dály is. Március első hete hozza meg a fordulatot. Sok tényező játszott itt közre: a tömegek rokonszenvének növekedése a letartóztatott kommunista vez-etők iránt, a világforradalom közeli megvalósulásának látszata stb.⁶ Ezek az események — mint sok más ekkor — Juhászt is átrendítik a tolsztojanizmus gátja fölött. Március 8-án már ezt írja: „A nép tengerének mélységeit hirtelenül felszínre vetette az a világvihar, amely a háborúval kezdődött és a forradalom-mal folytatódott. Ennek a mélységnek ég felé törését jelenti az a hatalmas és fönséges erővel ébredező új társadalmi hit is, amely a nyomor és szolgaság

² Juhász Gyula: Az európai kultúra válsága. Délmagyarország, 1919. jan. 23.

³ Uo.

⁴ Juhász Gyula: Papokról. Délmagyarország, 1919. márc. 2.

⁵ Juhász Gyula: A föld. Délmagyarország, 1919. febr. 26.

⁶ Vö. József Farkas: Gondolatok a Tanácsköztársaság irodalmáról. ItK. 1959. 2. sz.

fenekéről indítja — sajnos, vér és könny drága árán — ezeket a világszerte megmozdult és föleszmélt tömegeket.”⁷

Annak az embernek vallomása ez, aki nem szívesen veszi ugyan a vérontást, de a jövő, a haladás érdekében — ha más út nincs — ezt is vállalja! Ezzel ledőlt az a korlát, ami a forradalom teljes vállalásától, a bolsevizmustól elválasztotta. Valóban, egy nappal később *Új hit* c. cikkében ez a fogalom már egyértelműen és vitathatatlanul a bolsevizmust jelöli.

Juhász egy színdarab ürügyén fejti ki nézeteit. A Nemzeti Színház Hevesi Sándor Császár és komédiás című történelmi színművét játszotta. „Ez a darab az okos és elfogulatlan Diocletianus császárról szól, aki érzi, hogy a pogányság végét járja, és hogy a galileai zsidó tanítása szelíd igájába kezdi fogni az egész római világot.”⁸ A császár mindent megtesz, hogy az új hit terjedését megakadályozza, de közben már közvetlen környezete is az új vallásnak hódol, melynek terjedését az erőszak sem akadályozhatja meg, mert „egy vértanú nyomába ezer lép”. Erről szól a darab, és a közönség is felismeri az analógiát múlt és jelen között, mert valóban erről van itt szó: „Hát igen, megint egy ex Oriente lux, megint jön egy új hit, fiatal, barbár, és a régi világok korhadtt oszlopait rombolva, termékenyítő és jövődő fehéreit üdvözítő... Az új hit hívei nem alkuszak. Aki vértanút csinál belőlük, az csinálja nekik a legsikeresebb propagandát!... A világtörténelem egy új fejezete kezdődik, de az iniciálé nem latin betű, se gót, hanem cirill!”⁹

Juhász Gyula ezzel hitet tett a proletárforradalom mellett. De már itt több probléma vetődik fel. Mindenekelőtt az, hogy milyen alapra épült fel az új hit eszméje, mi a lényege, milyen tényezők játszottak közre kialakulásában, kivívó-e, vagy szervesen beilleszkedik Juhász általános gondolatrendszerébe. Fejtegetéseink kiinduló pontjaként idézzük Engelst: „Az őskereszténység történetének figyelemre méltó érintkező pontjai vannak a modern munkásmozgalommal. Akárcsak az utóbbi, eredetileg a kereszténység is az elnyomottak mozgalma volt... Mindkettő, a kereszténység éppúgy, mint a munkásszocializmus, a szolgaságtól és nyomortól való közelgő megváltást hirdeti; a kereszténység egy halál utáni túlvilági életben, a mennyországban kereste ezt a megváltást, a szocializmus pedig ezen a világon, a társadalom átalakításában. Mindkettő üldözésnek és uszításnak van kitéve, híveiket kiközösítik, kivételes törvények alá helyezik... S minden üldözés ellenére, sőt az üldözéstől valósággal serkentve, mindkettő győzelmesen, feltartóztatlanul nyomul előre.”¹⁰

Ez az objektíve létező analógia magyarázza meg azt, hogy ezekben a hónapokban sokan vallanak a juhászi új hithez látszólag hasonló gondolatokat. Nemcsak Tóth Árpád írt az Új Istenről, hanem Oláh Gábor is. Schöpflin Aladár egyik írásában még közelebb áll Juháshoz: „... a kommunizmus... új vallás, mely a nagy embertömegek évszázados szenvedéseiből fakadt.”¹¹ De megtalálható e nézet politikusoknál, szociáldemokratáknál, polgári radikálisoknál is, tehát korántsem egyedi jelenség Juhásznál. A nagy társadalmi megrázkódtatások sorozatát átélő és azokban eligazodni nem tudó emberekben valami Messiás

⁷ Juhász Gyula: Művészetet a népnek! Délmagyarország, 1919. márc. 8.

⁸ Juhász Gyula: Új hit. Délmagyarország, 1919. márc. 9.

⁹ Uo.

¹⁰ Engels: Az őskereszténység történetéhez. — Marx—Engels: A vallásról. Bp. 1961. 250. l.

¹¹ Schöpflin Aladár: A járvány. Vasárnapi Újság, 1919. márc. 9.

várásszerű hangulat lett úrrá, hajlamosak voltak — idealista nézeteikből eredően — vallási színben látni nagyon is földi dolgokat, vagy legalábbis vallási analógiát alkalmazni. Ebben a „korjelenségben” Juhász új hite mégis sok szempontból sajátos vonásokat mutat. Nyilvánvaló, hogy az Engels által felhozott érintkező pontok, a két mozgalom közötti hasonló vonások (amelyeket Juhász is kivétel nélkül felsorol *Új hit* c. cikkében, elengedhetetlenek voltak ahhoz, hogy ez az eszme gyökeret verjen Juhászban. A pusztai analógia azonban nála nem magyaráz meg mindent.

Juhász Gyula új hit fogalmában a formai analógián túl tartalmi, lényegi egyezések, azonosságok vannak a vallás és bolsevizmus (szocializmus, kommunizmus, marxizmus) között. Első mozzanata ennek az, hogy Juhász nem lát semmi ellentétet az evangélium és a marxizmus közt. *Internacionálé* c. cikkében írja, azzal kapcsolatban, hogy a világháborúban a „két hatalmas és egyetemes internacionálé”, a kereszténység és a szociáldemokrácia csődött mondott: „... e szomorú és tanulságos történeti tény nem azt mutatja, hogy akár a krisztianizmus, akár a marxizmus elévültek, hanem hogy reformációra és reneszanszra érettek. Meg is lesz, győzni is fog mindkettő.”¹² Mégpedig — ez is világosan kitűnik — nem egymás ellenében, hanem egymás mellett élve, sőt egymást erősítve.

A legjobb bizonyítékokat a Tanácsköztársaság idején írt *Forradalmi Kis Káté* c. írása adja. Azt ugyan még mindig pusztai analógiának lehet magyarázni, amit a *Kik ennek a most támadó új világnak megteremtői?* című kérdésre válaszolt: „Mindenekelőtt és mindenekfölött az évezredek óta elnyomott és kizsákmányolt, de egy szebb jövő hitéről le nem mondó és érte tenger vért és verejtéket áldozó munkás milliók. Az ő forradalmi elszántságuk és öntudatra ébredt szellemük tündököl Marx Károly és társai műveiben, amelyek a proletariátus evangéliumát alkotják és ez nyilatkozott meg Liebknecht, Lenin és Trockij tetteiben, amelyek ez evangéliumok valóra váltását megkezdték.”¹³

De ugyanitt leszögezi, hogy „itt új hit születik ma!”, és ennek lényegét így látja: „Ennek az új társadalmi hitnek lényege az a tudat, hogy a kapitalista társadalom bűnei miatt az egész világon halálra ítéltetett, és hogy egyedül a proletariátus teremthet új világot, jobbat, mint a régi, mert igazabban! Világ proletárjai, egyesüljetek és szeressétek egymást, mindnyájan győzni fogtok és ez lesz az Isten új országa, a béke és munka világbirodalma a földön!”¹⁴ Ugyanaz a gondolat ez, amit Bíró Lajos úgy fejezett ki, hogy az eljövendő kommunizmus országára Jézus nevét kell felírni, mert kommunizmus és vallás nemcsak hogy békésen megférnek egymás mellett, hanem lényegüket, céljaikat tekintve teljesen azonosak.¹⁵ Juhász szerint is az új rend a Jézus által hirdetett ország, az isteni új országa, a krisztusi kereszténység országa lesz.

Juhász tehát azonosítja sajátos vallásfelfogása és a kommunizmus céljait. Bizonyítják ezt azok az írások is, amelyek már a Tanácsköztársaság bukása után jöttek létre. *Új Tamás apostolok* c. cikkében írja: „... ne feledjük el, hogy a szocializmus lényegében két szilárd alapon nyugszik: az egyik tudomány volta, másik hitvallás jellege.”¹⁶ E tudomány és e hit között semmiféle ellent-

¹² Juhász Gyula: *Internacionálé*. Délmagyarország, 1919. febr. 7.

¹³ Juhász Gyula: *Forradalmi Kis Káté*. Délmagyarország, 1919. márc. 24.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Bíró Lajos: Liebknecht. Világ, 1919. jan. 19.

¹⁶ Juhász Gyula: *Új Tamás apostolok*. A Munka, 1921. márc. 27.

mondás nincs: „A kereszténység szilárd hiten nyugvó dogmája Krisztus föltámadásáról... semmiképpen nincs ellentétben azzal az igazsággal, amely... Marx értéktöbbletelméletében... foglaltatik.”¹⁷

Az új hit eszméje Juhász forradalmak alatti vallásfelfogásának csúcspontja és központja. Ebben sűrűsödnek össze ekkori vallásosságának alkotó elemei, egységes koncepcióba épülve. Melyek ezek az alkotó elemek? Az igazi evangéliumi szellem, a szegények, elnyomottak boldogságát, szabadságát megvalósító isteni ország, krisztusi—tolsztoji szeretet, antiklerikalizmus fonódnak össze az új hitben, amelynek megvalósítását — legmagasabb fokon — a proletárdiktatúrától várta.

Ezek az alkotó elemek jobban szétforgácsolva már 1910 előtti vallásszemléletében is jelen voltak. Egységes szintézissé most olvadtak össze, konkrét társadalmi, politikai cél érdekében, vallásossága és politikai nézetei kölcsönhatásának eredményeképpen, mégpedig egy vallásosságában régebben ugyancsak meglevő elem alapján.

Végző bázisa ennek a felfogásnak az az idealista történet szemlélet, amely lényegében már egyetemi éveiben kialakult, de nagyszabású koncepcióvá most ért meg. Juhász új hit fogalma abból a nézetből sarjadt ki, amely a társadalmi változásokat vallási okokra vezeti vissza. Juhász először 1905-ben fejti ki azt a gondolatot, hogy „a dolog lényegét tekintve, két hatalmas áramlat vonul végig az emberi fejlődés történetén, két merőben ellentétesnek látszó, de egymást folytonosan, fokozatosan paralizáló gondolatirányzat. Mint minden a világról való szemlélet betetőzése, tehát mint világnézet: a pogányság és a kereszténység... mint az erkölcsi elvekből kialakuló etikai jelenség: egoizmus és altruizmus, mint társadalmi irányzat pedig: arisztokratizmus és mondjuk demokratizmus.”¹⁸

Hogy mennyire helytelen nézet vallási alapokon magyarázni a társadalom, a történelem jelenségeit, azt már Engels bebizonyította Feuerbach filozófiájáról írott bírálatában. Juhász esetében nem valószínű, hogy Feuerbach hatásával számolhatunk, s az sem, hogy Heinétől vette át ezt az eszmét. A gondolat felszínre kerülése éppen azzal az időponttal esik egybe, amikor Juhász először kerül a polgári radikalizmus ideológiájának befolyása alá, s ezért gyökereit itt kell keresnünk. Annál is inkább, mert a polgári radikalizmusban közvetlenül is felfedezhetők ezzel rokon nézetek,¹⁹ továbbá az említett ideológia eklekticizmusa szintén jó talaj volt ilyen teória kialakulásához. A Juhászhoz polgári radikális közvetítéssel eljutott pozitivizmus hatása, a „nagy ismeretlennel” való nem törődés ugyan kedvezően befolyásolta a költő isten-fogalmát, de a filozófia alapkérdésének ebből eredő agnoszticista megkerülése lehetővé tette más, hamis alapellentét konstruálását. Juhásznál ez a keresztény-pogány világnézet szembeállításában ölt testet, s ezen az alapon szemléli a társadalom életét. Elősegítette ennek a felfogásnak kialakulását a polgári radikalizmusnak etikai idealizmus felé hajlása is.

Ez az idealista történet szemlélet lappang az 1907-ben írt *A betlehemi csillag* c. cikkében, és nyíltan jelentkezik *Az európai kultúra válsága* c. írásában. „A feudalizmus erénye a hit volt” — írja. Amikor ez az erény megszűnt, jött létre a hitetlen kapitalizmus. Ezt váltja fel az új hit, a szocializmus. Ennek

¹⁷ Juhász Gyula: Az igazság útján van. A Munka 1920. ápr. 18.

¹⁸ Juhász Gyula: Nietzsche és a társadalom. Örökség 1. köt. 31. l.

¹⁹ Vö. Fukász György: A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez. Bp. 1960. Főleg 104—119. l.

terjedését kommentálva így ír: „A külső világi változások mellett a lelkek színeváltozása is megkezdődött. Krisztus és Zaratusztra örök harcának új fejezete indul...”²⁰ Ez is amellettt tanúskodik, hogy a Juhász szemében a történelmen végigvonuló keresztény—pogány világnézet harca realizálódik itt, az új hit eszméjében, sokban módosult formában és haladó cél érdekében. Végző soron ez a történet szemlélet idézte elő, hogy Juhász a bolsevizmusban is vallási jelenséget látott, s az őskeresztény egyenlőségi eszmény megvalósítását várta tőle.

Nem szükséges bővebben foglalkozni azzal, hogy Juhász felfogása mennyire téves már gyökereiben. Még az őskeresztény egyenlőségről alkotott elképzelése is. Mert ha volt is bizonyos forradalmi szerepe az őskeresztény tanoknak, kétségtelen, hogy „a katolicizmusban legelőször minden embernek mint bűnösnek isten színe előtti negatív egyenlősége jutott kifejezésre... A vagyoni-közösség nyomai, melyek az új vallás kezdetén szintén megtalálhatók, sokkal inkább az üldözöttek összetartására, mintsem igazi egyenlőségi elképzelésekre vezethetők vissza.”²¹

Am ha értékelni akarjuk Juhász sajátos felfogását, feltétlenül figyelembe kell venni egész eddig megtett útját. Fűkász György írja Jászi Oszkár Juhászéhoz hasonló nézeteiről, hogy „ennek a pozíciónak legkomikusabb terméke, amikor azt próbálja bizonygatni, hogy a bolsevizmus lényege is a vallásosság.”²² Komikus lehet ez annál a Jászi Oszkárnál, aki az ateista nézetektől jutott el ide, de semmiképpen nem az Juhász Gyulánál. Figyelemre méltó az is, hogy Juhász — aki eme idealista történet szemléletének kialakulását főleg a polgári radikalizmus ideológiai befolyásának köszönhetette — ezekben az években sok szempontból hasonló nézetekhez jut el, mint Jászi, de ellenkező előjellel. Juhász a proletárforradalom érdekében ötvözi össze a bolsevizmust és a vallást, Jászi viszont ellene. Már ez is figyelmeztet, hogy nem elegendő csak vallás és bolsevizmus (marxizmus, szocializmus, kommunizmus) lényegének azonosítását hangsúlyozni. Ez arra magyarázatot ad, hogy miért nem lett Juhász Gyula marxista, kommunista forradalmár, de arra nem, hogy hogyan tudott azzá válni, akivé lett 1919 március—áprilisában. Mert szocializmust és vallást össze lehet házítani keresztényszocialista mintára vagy Szabó Dezső módjára is,²³ vagy akár Jászi példájára. Fontos az összeegyeztetés tartalma, módja, célja is. Juhász a legradikálisabb politikai és vallási nézeteit ötvözte össze az 1919 márciusi új hitben, a szeretet-eszményből is engedve. Abszolút értelemben vitathatatlanul gátló tényező volt ez Juhász útjában. Zavarta eszmei tisztánlátását, egy sor téves nézettel terhelte. Mégis, Juhász körülményeit, múltját, világnézetét figyelembe véve azt kell mondanunk, hogy ezekkel a nézetekkel, az új hittel a legmesszebbre ment el, ameddig egy vallásos ember elmehet. A juhászi új hit értelmében felfogott vallásosság a forradalom mellé tudott állni. Az más kérdés, hogy a forradalomhoz való csatlakozás ilyen világnézeti alapokon mennyire lehetett szilárd. Nem kétséges, hogy teher volt számára — objektíve — s nem utolsósorban ezzel függ össze az, hogy politikai nézeteinek fejlődése — ha erősen radikalizálta is vallási felfogását — végző fokon megrekedt.

²⁰ Juhász Gyula: 1919. Örökség I. köt. 132. l.

²¹ Engels: Anti-Dühring. — Marx—Engels: A vallásról. 116. és 119. l.

²² Fűkász György: I. m. 105. l.

²³ Vö. József Farkas: Gondolatok a Tanácsköztársaság irodalmáról II. ItK 1959. 3—4. sz. 385. l.

Arról sem szabad azonban elfeledkezni, hogy ezen a felemás, ellentmondásos elméleti, világnézeti talajon egy nagyon pozitív gyakorlati magatartás állt a forradalmak, főleg a Tanácsköztársaság idején. Ez a sajátos hit-felfogás megkönnyítette Juhász útját a proletárdiktatúrához, mert abban vallási eszményeinek megvalósítását is felfedezni vélte. (Nagyon nagy hiba lenne, ha a Tanácsköztársaság mellé állását csak ezzel magyaráznánk, megfedkezve más, politikai indítékokról!) Ha a proletárforradalom táborába való csatlakozás után csak ez az eléggé ingatag eszmei alap irányította volna, már kétségesebbé válik az új hit szerepe. De gyakorlati magatartását már sokkal inkább a reális valóság, a látott és hallott események, intézkedések, változások irányították: a munkáshatalom tényleges tevékenysége.

*

A Tanácsköztársaság gyors szegedi bukása egy minden szempontból pozitív fejlődést tört meg Juhásznál. Ez a törés nem egyik napról a másikra mutatkozott meg, mert Juhász kezdetben nem gondolta hosszú életűnek az ellenforradalom uralmát, még akkor sem, amikor a Tanácsköztársaság már az egész országban elbukott. Sokáig szilárdan hitte, hogy az új rendszer csak kérdés-eletű lesz.

A fordulat mégsem múlhatott el minden hatás nélkül. Vágyainak derékba törése, a személye ellen irányuló támadások — amelyek egy alkalommal testi bántalmazásig fajultak — olykor annyira elkésértették, hogy a pillanatnyi csüggedések termékei istenkereső versek lettek. Politikai nézeteiben is visszaesés következett be: a „vörös terrort” elítéli (de korántsem annyira, mint a fehérterrort!). Magától értetődik, hogy ezek a nézetek már nem férnek össze az 1919 márciusi új hit eszméjével, amely istent kizárta köréből, s a vallást a bolsevizmussal azonosította, annak kényszerű terrorját is vállalva. Valóban, az új hit a szegedi Tanácsköztársaság bukása utáni hónapokban már mást jelöl Juhásznál: művészetet (*A művészetről a közönségnek* c. cikk, 1919. máj. 18.), természettudományos világnézetet (*Haeckel*, 1919. aug. 12.). Megingásának jele ez is, annak bizonyága, hogy átmenetileg ismét nem látott reális társadalmi erőit céljai megvalósításához.

Az új hit-felfogás gyengéi itt már világosan megmutatkoznak. Ha kiforrottabb, tisztább elvi alapokon azonosul a proletárdiktatúrával, eltávolodása is jóval nehezebben ment volna végbe — ha egyáltalán végbemegy. Mea culpa-zásról persze szó sincs. Sőt a bukás utáni első hónapok csüggedésén egyre jobban túllép, s ahogy szorosabbra fűződik kapcsolata a munkássággal, úgy közeledik egyre jobban régebbi politikai álláspontja felé. Ez a változás vallási síkon is érezteti hatását. Kezdeti istenkeresésének sovány eredményét, egy bizonytalan és homályos isten-alakot 1920-ban felvált költészetében egy másik „Ismeretlen Isten”, a Deo Ignoto:

Én hirdetem ma nektek,
Míg vér és könny esik,
Az Ismeretlen Istent,
Ki él szívünkben itt.

A mélyből jő, a gyászból.
Ezer kínban fogan,
Szegények, szomorúak
Üdvözlik boldogan.

Az útja nem virágos,
Bús Kálvária út,
Gáncsolja, ostromozza
A gonosz, a hazug.

Talán még fölfeszítik
S Júdása lesz ezer,
Az Ismeretlen Isten
Jő és nem veszhet el.

(Deo Ignoto. 1920.)

Látszatra hasonlóságot mutat ez a vers Tóth Árpád *Az új Isten* c. költeményével: a szegények szenvedéséből, véréből, könnyéből született „Isten jő és nem veszhet el.” Még akkor is hasonlóság van, ha a mondanivaló itt valamivel halkabb, nem is annyira egyértelmű és világos, mint Tóth Árpádnál. A tüzetesebb vizsgálat azonban meggyőz bennünket arról, hogy itt is az új hit eszméjével van dolgunk, anélkül azonban, hogy a költő nyíltan megmondaná ezt. Az „Ismeretlen Isten” szülője ugyanaz, mint az új hité: „A mélyből jő, a gyászból.” Ugyanúgy elnyomatás, üldözés az osztályrésze, de mégis meggátolhatatlanul terjed, és ugyanúgy a szegények vallása is. Rejtett formában benne van a versben, hogy ezt az „Istent” az ellenforradalmi rendszer keltette életre és az ellen támad. A „vér és könny” kifejezés erre utal. Ez a szótársítás Juhásznál az 1920—21-es évek „sztereotíp jelzője”. (A *márciusi láz* c. versben: „A vér és könny termékeny földje...”; A *győzteseknek* címűben: „A gúla épül, vér és könny tapasztja.”; *Törökországi levél* c. cikkben: „... és megtölt serlege a tenger vérnek és könnyűnek keserű borával.” stb.) A legfeltűnőbb az, hogy a nyíltan új hitet valló versében is megtalálhatjuk:

Az új hit papja, énekelek én,
Jertek, szegények, itt van a remény.

E koldus földön, vér és könny között
Gazdag hitünkkel várjuk a jövőt.

A rongyaink zászlója fölragyog,
Rátűznek vígan felkelő napok.

A nyomorunk zsoltára messze zeng,
Ma még panasz, de holnap győzelem!

Az új hit papja, várom az Urat:
Jöjj el, világotbíró Öntudat!

(Hiszek. 1921.)

Ami 1920 áprilisában még kimondatlanul volt meg *Deo Ignoto* c. versében, az néhány hónappal később már nyíltan jelentkezik. Nem véletlen, hogy az új hit 1920 második felében és 1921-ben ismét visszatér. Újabb fényes bizonyítéka ez annak, hogy Juhász politikai nézeteinek balra tolódása vallásosságában is hasonló folyamatot idéz elő, s hogy az új hit politikai és vallási felfogásának ötvözte.

Ez az időszak az, amikor Juhász Gyula ismét egészen szoros kapcsolatot épít ki a munkássággal.²⁴ A megváltozott körülmények miatt azonban az új hit is módosul az 1919 márciusihoz képest. A munkásság most — számos kényszerítő ok miatt — nem azt a politikát folytatja, mint akkor. Ennek megfelelően Juhász Gyula új hitének tartalma is a szocializmust jelenti, a szociáldemokrácia értelmében felfogott szocializmust. (Ez magyarázza meg azt is, miért nem kellett most Juhásznak 1919 márciusával ellentétben leszámolni tolsztoji nézeteivel.) Még így is nagyon tiszteletre méltó és megbecsülendő álláspont Juhászé. Marxra úgy emlékezik, mint a „mi új társadalmi hitvallásunk megalapítójára és elterjesztőjére.”²⁵ „A szocializmus a tömegek vallása” — írja másutt.²⁶ Ezzel kapcsolja most össze vallási elképzeléseit: „Ez a szocializmus és ez a demokrácia, és ennek lényege a krisztusi tanítás is, a szeretet és testvériség tana.”²⁷

Mint a tolsztojanizmus esetében, úgy itt is rokon eszmékre talál Juhász a munkásmozgalmon belüli egyes áramlatokban. Juhász ekkori lapjában, *A Munkában* is jelennek meg olyan cikkek, amelyek azt írják, hogy a proletárok Krisztus szavait hirdetik, amikor jogaikat hangoztatják. A *Népszava* is propagál ilyen nézeteket.²⁸ Juhászra ez a tény serkentőleg hatott, úgy is, hogy megerősítette nézeteiben, továbbá a munkásmozgalomba való aktív bekapcsolódását is elősegítette. Ez az ellentmondásos elvi platform hátrányait nem az egymásra találáskor, a közeledéskor és aktív együttműködéskor érezte elsősorban, hanem a távolodás idején (mint a Tanácsköztársaság bukása utáni hónapokban is), olyankor, mikor lazább lett kapcsolata a munkássággal (ebben az időben *A Munka* megszűnése jelentette a távolodás kezdetét). Az új hit eszméje ilyenkor már nem volt képes szilárd kiállást biztosítani a munkásság, főleg a proletárforradalom ügye mellett. Fokozatosan el is halt, 1922-től már semmi szerepe nincs Juhász gondolatvilágában.

Az új hit fogalma Juhász politikai nézeteinek zavarosságát, tisztázatlanságát, az általa elképzelt új társadalmi rend ködösségét, konkretizátlanságát mutatja. Mint az orosz istenépítők jövő-várása, akik — természetesen más történelmi helyzetben, más filozófiai alapokon és más személyes okoktól indítatva — szintén azt hirdették, hogy az egyetlen igaz vallás a szocializmus, úgy Juhász forradalmisága is ilyen ellentmondásos volt az új hit eszme révén. Fényes bizonyítéka ez annak, hogy a legnagyobb jószándék, legerősebb népszerűtetet is mellékvágányra futhat, ha nem párosul tudatos marxista gondolkodással.

²⁴ Vö. Grezsza Ferenc: Juhász Gyula az ellenforradalom világában. It. 1961. 4. sz. 437. l.

²⁵ Juhász Gyula: Marx. *A Munka* 1921. márc. 13.

²⁶ Juhász Gyula: Új Tamás apostolok.

²⁷ Juhász Gyula: A mi hitvallásunk. *A Munka*, 1920. dec. 25.

²⁸ Vö. Grezsza Ferenc: I. m. 439. l.

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE

1. Halász Előd: Vörösmarty és Toldy. 1956.
2. Pósa Péter: Babits Mihály: »Kártyavár«. 1956
3. Halász Előd: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. Juhász Gyula elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. Vág Sándor: A »La Hongrie Républicaine« és Juhász Gyula. 1956.
6. Berczik Árpád: Raimund pályakezdése hazánkban. 1958.
7. Keserű Bálint: Adalékok Rimay és a Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. Kovács Sándor: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. Kordé Imre: Néhány adat Csokonai »Kultúra«-jának keletkezéséhez. 1958.
10. Kálmán László: Molnár György a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. Nacsády József: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. Kiss Lajos: Simon István költészete. 1958.
13. Ilia Mihály: A Holnap születése. 1959.
14. Péter László: Juhász Gyula és a »fekete báró«. 1959.
15. Nacsády József: Két kirándulás. 1959.
16. Kovács Sándor Iván: Európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio. 1960.
17. Kiss Lajos: A művészi tükrözés kérdéséhez. 1961.
18. Kiss Lajos: Még egyszer a művészi tükrözésről. 1961.
19. Nacsády József: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. Kiss Lajos: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. Kovács Sándor Iván: Rimay János és Érsek András. 1961.
22. Bíró Ferenc: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. Kordé Imre: A XVIII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában. 1961.
24. Nagy Géza: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. 1961.
25. Péter László: Juhász Gyula »újságírói sikere«. 1961.
26. Ilia Mihály: A Nyugat és A Holnap. 1961.
27. Krajkó András: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. Bíró Ferenc: A Mindenes Gyűjtemény (1789—1792) szerkesztőjének nyelv és irodalomszemléletéhez.
29. Nacsády József: Jókai »Delejország«-áról.
30. Juhász Antal: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál.
31. Ilia Mihály: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908—1911 között.
32. Krajkó András: Piros pecséttel nyílik a titok.
33. Szabolcsi Gábor: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez.
34. Keserű Bálint: Epiktétos Magyarországon — a XVII. században
35. Vörös László: Az »új hit« motívum tartalma Juhász Gyulánál

Különlenyomat az Acta Historiae Litterarum Hungaricarum

Felelős kiadó: a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Dékánja

Szegedi Nyomda V. 63-3417